

الگوی سبک زندگی اسلامی در ارتباط با خویشاوندان (با تاکید بر آیات و روایات)

رویا صفری^۱

^۱ طلبه سطح سه مرکز تخصصی ریحانه النبی (س)

نویسنده مسئول:

رویا صفری

چکیده

سبک زندگی ابعاد مختلفی دارد. بعد دینی نوع و حیاتی سبک زندگی جوامع بشری محسوب می شود. به مسلمانان آموخت گه چگونه معاش و معاد خود را براساس آموزه های اسلامی و وحیانی تنظیم کنند. سبک زندگی اسلامی پیوند با خویشاوندان و نیکی به آنان از راه های مهم رشد و تعالی و تقرب به خداوند متعال است. با توجه به اینکه در سال های اخیر سبک زندگی اسلامی متأثر از غرب قرار گرفته است باز خوانی سبک زندگی اسلامی با تحقیق در متون فقهی و استخراج الگوهای اصیل اسلامی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. آیات و روایات تعلیم و دستوراتی را در ارتباط با خویشاوندان به عنوان الگوی سبک زندگی در اختیار ما قرار داده است. عمل به آموزه های دین در رابطه با خویشاوندان سعادت فرد، خانواده و در نهایت جامعه را تضمین می کند. پژوهش حاضر با استفاده از روش کتابخانه ای به بررسی الگوی سبک زندگی اسلامی در ارتباط با خویشاوندان با تاکید بر آیات و روایات می پردازد.

کلمات کلیدی: الگو، سبک زندگی، اسلامی، خویشاوندان.

مقدمه

سبک زندگی از الگوهای فرهنگی رفتاری و عاداتی شکل می‌گیرد، که افراد به طور روزمره آن‌ها را در زندگی فردی و اجتماعی خود به کار می‌گیرند. تمام اجتماعات انسانی، از ابتدای تاریخ تاکنون دارای سبک زندگی خاص خود بوده و از الگوهای رفتاری متناسب با شاخص‌های فرهنگی خود برخوردار بوده‌اند. سبک زندگی در تلقی اسلامی به واقعیتی بنیادی اشاره دارد که زمینه‌هایی تمام مفهوم پردازی‌ها، تعاریف و روایت‌های فرهنگ و تمدن از آن سرچشمه می‌گیرد. سبک زندگی ابعاد مختلفی از جمله بعد علمی، دینی، پزشکی، اجتماعی و... دارد. درباره بعد دینی می‌توان به ظهور ادیان الهی اشاره کرد. ادیان الهی، خود‌القاءکننده نوع وحیانی سبک زندگی برای جوامع بشری است. در این میان مکتب اسلام با آن فقه و پویا و فراگیر خود سبک زندگی جدیدی براساس آموزه‌های دینی به جوامع بشری و مسلمانان ارائه می‌کند آن چنان که مسلمانان صدر اسلام کاملاً به این نوع سبک زندگی خو گرفته بودند و هر چیزی را که با سبک زندگی اسلامی سازگار نبود طرد می‌کردند. با توجه به اینکه در سال‌های اخیر سبک زندگی اسلامی متأثر از سبک زندگی غربی قرار گرفته است، لذا ضروری است به جهت جلوگیری از رسوخ فرهنگ غربی با معرفی و عرضه سبک زندگی با تحقیق در متون دینی به عنوان سبک زندگی اسلامی معرفی و با عمل به آن از گرایش به سبک زندگی غربی پرهیز شود. در این راستا پژوهش حاضر به شاخصه‌های ارتباط با خویشاوندان بر گرفته از قرآن و روایات معصومین (سلام الله علیها) به عنوان مهمترین منابع استخراج سبک زندگی می‌پردازد.

الگوی ارتباط با خویشاوندان با تاکید بر آیات و روایات

صله رحم

اسلام تحکیم پیوندهای خویشاوندی و استحکام روابط خانوادگی را به شدت مورد تاکید و توجه قرار داده و صله رحم و رسیدگی به بستگان را به عنوان یک ارزش الهی واجب کرده است و خدای متعال آن را در ردیف پرستش خویش قرار داده، می‌فرماید: «خدارا بپرستید و هیچ چیز را شریک او قرار ندهید و به پدر و مادر و خویشان نیکی کنید»^۱. در جای دیگر می‌فرماید: «بترسید از آن خدایی که به نام او از یکدیگر درخواست می‌کنید؛ و درباره ارحام کوتاهی نکنید، همانا خداوند مراقب شماست»^۲.

امیرمؤمنان (علیه‌السلام) نیز به فرزندش چنین سفارش می‌کند: «خویشانت را گرمی بدار، زیرا آنان بال و پر تو هستند که با آنان پرواز می‌کنی و اصل و ریشه تومی‌باشند که به ایشان باز می‌گردد و دست (یاور) تو هستند که با آنها (به دشمن) حمله می‌کنی (و پیروز می‌شوی)»^۳.

این همه تاکید و سفارش نسبت به صله رحم در قرآن و احادیث، بیانگر ضرورت و نقش حیاتی آن است. در منابع فقهی ما نیز چنین آمده است: «صله رحم مطلقاً واجب است هر چند که خویشاوندان انسان مرتد یا کافر باشند» (امام خمینی (ره)، بی تا، ج ۱، ص ۴۸۷). به عبارت دیگر کفر و فسق سبب سقوط حق خویشاوندی نمی‌شود، بلکه صله رحم در این‌گونه موارد نیز امری پسندیده است و چه بسا موجب هدایت و نجات آنها از گمراهی شود. راوی می‌گوید: به امام صادق (علیه‌السلام) عرض کردم: «کسانی با من خویشاوندی دارند، اما با من هم عقیده نیستند، آیا برای آنان بر عهده‌ام حقی است؟ فرمود: بلی؛ حق خویشاوندی را چیزی قطع نمی‌کند و اگر با تو هم عقیده باشند، برای آنان دو حق است؛ یکی حق خویشاوندی و دیگری حق اسلام) مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۱۳۱».

صله رحم از سفارش شده‌های دین مبین اسلام می‌باشد که اگر احیا شود، از بسیاری فسادهای اخلاقی و اجتماعی جلوگیری خواهد شد. اثرات فردی و اجتماعی این سنت الهی به حدی است که در صورت اجرا شدن، استحکام روابط فرد و خانواده و در نهایت جامعه را به دنبال خواهد داشت.

صله رحم از راه‌هایی است که توسط آن می‌توان اصلاح و پیشرفت اجتماع عظیم جامعه انسانی را صورت داد. خداوند بزرگ که تمامی ابعاد وجود انسان و نیازهای او را در نظر داشته و انسان را فطرتاً فردی اجتماع‌گرا آفریده است، صله رحم را نیز راهی برای پاسخگویی به نیاز فطری انسانی قرار داده تا به وسیله آن خود را به اجتماع متصل کند و از اثرات مادی و معنوی این فریضه الهی بهره‌مند شود.

^۱ نساء، (۴) ۳۶ «وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدِينَ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ...»

^۲ همان، ۱ «وَ اتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسْأَلُونَ بِهِ وَ الْاَرْحَامَ اِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَیْكُمْ رَقِیْبًا»

^۳ نهج البلاغه، نامه ۳۱ «اكرم غشیرتک، فَأَنْهَمُ جَنَاحَكَ الَّذِي بِهِ تَطِيرُ، وَ اَصْلُكَ الَّذِي إِلَيْهِ تَصِيرُ، وَ يَدُكَ الَّتِي بِهَا تَصُولُ»

پیوند و ارتباط با خویشاوندان که در لسان شرع صله رحم نامیده می شود؛ به این معنی که کسانی که از طریق پدر و مادر به انسان منسوبند، مورد احترام خاص قرار گیرند تا جایی که در تمام امور به آنان رسیدگی شود و این پیوند و آگاهی از حالات یکدیگر را تا پایان عمر از دست ندهند (حیدری نراقی، ۱۳۹۱، ص ۲۸۹). آن قدر به صله رحم در اسلام سفارش اکید شده است، که پیامبر (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «سِرْسَنَةُ صِلِ رَحِمِكَ؛ ارزش دارد یک سال مسافت را پیموده تا صله رحم انجام دهی» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۱، ص ۸۳). در آیه ۲۵ سوره مبارکه رعد نیز آمده است: «وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ»؛ این آیه هشدار می دهد که قطع رحم نکنید، بعد بیان می دارد که این ها، کسانی هستند که به لعنت خدا گرفتار می شوند. انسان هایی که خود و بدون دلیل ترک صله رحم کند، لعنت خدا بر آنها شامل می شود و عاقبت بدی در روز قیامت بر آنها است.

سبک اسلامی در صله رحم با خویشاوندان

حمایت جانی

می توان گفت که بزرگ ترین مرتبه صله رحم، رسیدگی جانی به خویشان است و آن در جایی است که جان یکی از بستگان در خطر باشد که در این صورت وی باید تا پای جان بایستد و از خویشاوندان خود - در چارچوب اسلام و معیارهای مکتبی - دفاع کند، تا ضرر را از او دفع نمایند. رسول خدا (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمود: «هر کس با جان و مالش، صله رحم کند، خدای متعال اجر صد شهید به او می دهد» (حرعاملی، ۱۴۱۶، ج ۶، ص ۲۸۷).

حمایت های مالی

محسوس ترین چیزی که در ارتباط با خویشاوندان به ذهن عموم مردم خطور می کند، مسائل مالی و اقتصادی آن هاست، شاید به همین دلیل است که در قرآن کریم بر اکرام ایتمام خویشاوند تاکید شده است (بلد، ۱۱-۱۵). کمک به هموعان، به ویژه خویشاوندان موضوعی است که در سبک زندگی اسلامی از هر مسلمانی خواسته شده و هر مسلمان از آن جا که برادر مسلمان دیگر است، اگر برادر مسلمانش را در مشکلات گرفتار دید، باید در حد توان خود در حل آن کوشش نماید (محمد شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۸). اگر در مواردی میان بستگان انسان افراد نیازمند وجود دارد، رسیدگی مالی به ایشان لازم است. این گونه مسائل ریشه در فطرت انسان دارد و اسلام نسبت به آن تاکید فراوانی دارد، تا آنجا که قرآن کمک به بستگان را جزء حقوق مالی محسوب می کند و آنجا که سخن از کمک اقوام به میان آمده، آن را به عنوان یک حق واجب ذکر کرده، می فرماید: «وَأَتْ ذَالْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ؛ حقوق خویشاوندان و مسکین را ادا کن» (اسراء، ۲۶). امیرمؤمنان علی (علیه السلام) نیز می فرماید: «فَمَنْ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَلْيَصِلْهُ بِهِ قَرَابَتَهُ؛ کسی که از سوی خدا ثروتی به دست آورد، باید بستگان خویش را به وسیله آن دستگیری کند» (نهج البلاغه، خطبه ۱۴۲).

ارتباط با خویشاوندان و صله رحم امری ضروری در دین مبین اسلام است و یکی از اصلی ترین ترغیب و تاکید بر این مطلب، رفع نیازمندی های مالی و حل سختی ها و مشکلات اقتصادی خویشاوندان است. اسلام بیان می کند، که کمک و مساعدت به خویشاوندان نیازمند، هم انفاق است و هم احسان توام با صله رحم. «وَلَا يَأْتَلِ أُولُو الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولَى الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيُغْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» و نباید صاحبان ثروت و نعمت از شما درباره خویشاوندان خود و در حق مسکینان و مهاجران راه خدا از بخشش و انفاق کوتاهی کنند، باید مؤمنان عفو و صفح پیشه کنند و از بدیها درگذرند، آیا دوست نمی دارید که خدا هم در حق شما مغفرت (و احسان) فرماید؟ و خدا بسیار آمرزنده و مهربان است» (نور، ۲۲).

انفاق به خویشاوندان از چنان اهمیت و اولویتی بر خوردار است که در صورت وجود نیازمند در اقوام و بستگان نوبت به پرداخت صدقه به دیگران نمی رسد و در روایات معصومین (علیهم السلام) به آن تاکید شده است، رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) در وصیتی به حضرت علی (علیه السلام) می فرماید: «ای علی با داشتن خویشاوند فقیر صدقه دادن به دیگران جایز نیست» (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۸).

حمایت عاطفی

شاید برخی تصور کنند که اصرار و تاکید اسلام درباره صله رحم برای افرادی است که تمکن مالی دارند و اشخاصی که از نظر مالی در تنگنا هستند و توان رسیدگی به دیگران را ندارند، برایشان لازم نیست. این تصور نادرستی است، زیرا هدف از صله رحم برقرار کردن ارتباط و پیوند عاطفی با خویشاوندان است و این ارتباط از راه‌های گوناگونی امکان پذیر است. گاهی رفتن به منازل خویشان، سلام و احوالپرسی، تلفن زدن و نامه نوشتن، محبت ایجاد می‌کند و سبب دلجویی از خویشان می‌شود. به فرموده امیر مؤمنان (علیه‌السلام): «صَلُّوا أَرْحَامَكُمْ وَ لَوْ بِالتَّسْلِيمِ؛ با بستگان خود صله رحم کنید، گرچه با سلام کردن (به آنان) باشد» (کلینی، ۱۳۶۹، ج ۲، ص ۱۵۵). امام صادق (علیه‌السلام) نیز می‌فرماید: «پیوند میان برادران آن‌گاه که پیش هم هستند، دیدار همدیگر است و در مسافرت نامه نوشتن به یکدیگر» (همان، ص ۶۷۰).

گاهی نیز شرکت در غم و شادی خویشان از موارد صله رحم است؛ شرکت در مراسم تشییع جنازه و مجالس ترحیم و دلجویی از بازماندگان آنان، و نیز شرکت در مجالس جشن و سرور آنان، رسیدگی عاطفی محسوب می‌شود که در تقویت و تحکیم رابطه خویشاوندی نقش مؤثری دارد.

رسیدگی و پیوستن به فامیل از عبادات بسیار پراحقی است که لازم است انسان قسمتی از اوقات خود را وقف دیدن آنان کند و از خویشان دور و نزدیک دلجویی کرده، رفع مشکلاتشان نماید. ترغیب زیاد اسلام به این مساله بیشتر برای رفع نیازمندی‌های مالی و غیر مالی و حل سختی‌ها و راهنمایی و درمان دردها است و خیال نشود که اوقاتی که در پیوند خویشان مصرف می‌شود، بیهوده از دست می‌رود (حیدری نراقی، ۱۳۹۱، ص ۲۸۶). آن چه روحیه‌ها را شاداب و زندگی‌ها را با صفا می‌سازد، دیدار با خویشاوندان و آشنایان است.

امام صادق (علیه‌السلام) به اصحاب خویش سفارش فرمود: «به دیدار و ملاقات یکدیگر بروید و ما را یاد کنید و به یاد آرید و آن را زنده نگه دارید.» این حدیث محتوای سازنده، تربیتی، جهت‌دار و هدف‌دار بودن دیدارها را تبیین می‌کند. ملاقات‌هایی که شیعیان اهل بیت داشتند، محتوایی مکتبی داشت و به سفارش امام می‌بایست در جهت احیای امر و زنده نگه داشتن مرام و مکتب و فلسفه سیاسی امامت حرکت کرد، تا امت، روح و جان یابد و به بی‌راهه نیفتد (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۴).

قطع ارتباط در صورت مشاهده گمراهی غیرقابل بازگشت طبیعی است، هرکسی که با افراد خانواده‌ی خود رابطه‌ی عاطفی دارد، مایل نیست از آن‌ها جدا شود، یا رودروی آنان بایستد، اما اگر آنان رودروی خدا و پیغمبر قرار گرفتند در مقام ستیز و دشمنی با خدا برآمدند، انسان نباید تحت تاثیر این عواطف قرار گیرد. «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تُرَضُّونَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (ای رسول ما امت را) بگو که اگر شما پدران و پسران و برادران و زنان و خویشاوندان خود و اموالی که جمع آورده‌اید و مال‌التجاره‌ای که از کسادی آن بیمناکید و منزلی را که به آن دل خوش داشته‌اید بیش از خدا و رسول و جهاد در راه او دوست می‌دارید منتظر باشید تا خدا امر خود را جاری سازد (و اسلام را بر کفر غالب و فاتح گرداند و شما دنیاطلبان بدکار از فعل خود پشیمان و زیانکار شوید) و خدا فستاق و بدکاران را هدایت نخواهد کرد (توبه، ۲۴).

آیه مورد بحث ما را برسر دوراهی قرار داده است از آن دو راه باید یکی را انتخاب کنیم: یا ارتباط و دوستی با خویشاوندان و اعضای خانواده و یا ارتباط با خدا. اگر اعضای خانواده را برگزینیم و آنان را محبوب‌تر بدانیم، رابطه با خدا را قطع می‌شود و به فرموده خداوند متعال در این آیه باید در انتظار عذاب الهی باشیم (مصباح یزدی، ۱۳۹۱، ص ۱۱۳).

حمایت فکری به همراه نیکی کردن به خویشاوندان

رسیدگی فکری در جایی است که یکی از بستگان انسان برای هدایت شدن نیاز به راهنمایی دارد. به عنوان مثال: یکی از اقوام انسان اهل نماز و روزه نیست، اگر نزد او رفتن و راهنمایی کردن، از فضیلت نماز و روزه سخن گفتن و ترساندن از پیامدهای ترک نماز و روزه در او مؤثر می‌شود، بر انسان لازم است که نزدش رفته و به او کمک فکری کند که امر به معروف و نهی از منکر است. به استفتایی در این زمینه توجه فرمایید: «آیا انسان می‌تواند از نظر شرعی با خویشاوندانی که بی‌تقوا و بی‌نماز و ضد انقلابند از قبیل پدر، مادر، خواهر و غیره قطع رحم نماید؟ جواب: قطع رحم جایز نیست، ولی باید آنها را با مراعات موازین امر به معروف و نهی از منکر کند» (امام خمینی (ره)، بی‌تا، ج ۱، ص ۴۸۸). اهمیت نیکی به خویشاوندان به اندازه‌ای است که خداوند آن را پس از امر به نیکی به والدین بیان فرموده است. پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله) فرمود: «آیا به شما بگویم بهترین اخلاق در دنیا و آخرت چیست؟ گفتند: بله یا رسول‌الله. حضرت فرمودند: بهترین اخلاق این است که با ارحام و خویشان خود که از تو بریده‌اند، ارتباط برقرار کنی و به کسی که تو را محروم ساخته است بخشش نمایی و از کسی که به تو ستم نموده بگذری» (قاسمی، ۱۳۸۷، ص ۳۱۷).

صله رحم نزد خدای سبحان از نظر پاداش، سریع ترین عبادت شمرده می شود و افزون بر پاداش اخروی، پاداش دنیوی و زود هنگام برای آن مقرر شده است؛ به گونه ای که خاندان گناهکار هم با رعایت صله رحم میان خود، دارایی آن ها فزونی می یابد و نیکی به یکدیگر بر عمرشان افزوده می شود (شبدینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۴۶).

جلوگیری از آزار و حفظ ادب و احترام خویشاوندان

یکی از بهترین روش های صله رحم با خویشاوندان، ترک اذیت و آزار آنان است. بدین معنا پرهیز از غیبت، تهمت، زخم زبان و شماتت آنان، دخالت نکردن در زندگی آنها به عناوین مختلف، عیبجویی نکردن از آنان و... از بهترین موارد صله رحم است. اگر کسی نمی تواند به بستگان خود کمک مالی کند، لاقبل باید زمینه اذیت و آزار آنان را فراهم نکند. امام صادق (علیه السلام) در این باره می فرماید: «بهترین چیزی که به آن صله رحم می شود، خودداری کردن از اذیت و آزار آنان است» (کلینی، ۱۳۶۹ ج ۲، ص ۱۵۱). همچنین ادب ارزش انسان را بالا می برد، شخصیت و عزت آدمی را افزایش می دهد، باران او را زیاد می کند، مقام فرد را در بین خانواده و خویشاوندان بالا می برد و موجب جذب رحمت الهی می شود (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۱۷). یکی از مواردی که در روایات، احترام به آن سفارش شده، احترام به خویشاوندان و بستگان است. امام علی (علیه السلام) در نامه ی ۳۱ نهج البلاغه به امام حسن (علیه السلام) می فرماید: «وَأَكْرَمَ عَشِيرَتِكَ، فَإِنَّهُمْ جَنَاحُكَ الَّذِي بِهِ تَطِيرُ، وَأَصْلُكَ الَّذِي إِلَيْهِ تَصِيرُ، وَبِدَكَ الَّتِي بِهَا تَمْشُو؛» خویشاوندان را گرمی دار؛ زیرا آن ها پروبال تو می باشند، که با آن پرواز می کنی، ریشه تو هستند که به آن ها باز می گردی، و دست نیرومند تو می باشند که با آن حمله می کنی (نهج البلاغه، نامه ۳۱).

معنای احترام در دین اسلام بسیار گسترده است. هرنوع عملکرد که سبب بزرگداشت شخص مقابل گردد؛ احترام گفته می شود. سلام کردن، مصافحه و سایر آداب پسندیده بیانگر احترام به دیگری است. بنابراین ما باید در رفتارمان با اطرافیان و بالاخص خویشاوندان رعایت ادب و وقار را نموده و احترام آن ها را نگه داریم، در برخورد با آن ها مراعات حال آن ها را بکنیم و از سخنان بی جا و بی مورد پرهیزیم. تحقیر آنان، سبک شمردن آنان، سبک حرف زدن با آنان خلاف شرع، و عملی دور از اخلاق و کرامت است (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۴۹۴).

خداوند متعال در قرآن کریم می فرماید: «وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَّا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ» (انعام، ۱۵۲). «و هرگز به مال یتیم نزدیک نشوید جز به آن وجه که نیکوتر است تا آنکه به حد رشد و کمال رسد. و به راستی و عدالت، کیل و وزن را تمام بدهید. ما هیچ کس را جز به قدر توانایی او تکلیف نکرده ایم. و هرگاه سخنی گوئید به عدالت گرایید هر چند درباره خویشاوندان باشد، و به عهد خود وفا کنید. این است سفارش خدا به شما، باشد که متذکر و هوشمند شوید». رعایت شان اقوام، و حیثیت آنان از نظر کتاب خدا تا حدی است که خداوند دستور می دهد، در سخن گفتن خود نسبت به اقوام عدالت را مراعات نمائید.

برخی آداب معاشرت با خویشاوندان

تواضع و فروتنی

تواضع و فروتنی از مهم ترین ویژگی مومنان است. قرآن کریم از آن به تعبیر «واخفض جناح» یاد می کند: «وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» و پر و بال مرحمت بر تمام پیروان با ایمانت به تواضع بگستران (شعراء، ۲۱۵). انسانی که خود را بنده خدا می داند، و تمام نعمت هایی که از آن بهره مند است از خدا می داند، همه را بهتر از خود به حساب می آورد، و خلق را بندگان حق می شمارد، حقیقت برای خود در این پهن دشت هستی چیزی قائل نیست، غرق در فروتنی و تواضع است. این برخورد متواضعانه با اطرافیان و خویشاوندان است که به انسان عزت و شرف می دهد و محیط زندگی با دوستان و آشنایان و بالاخص خویشاوندان را به مکان گرم و بات صفا تبدیل می کند و پیوند بین اقوام را محکم تر می کند (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۲۳). امام صادق (علیه السلام) از پدرش روایت می کند: «از تواضع، نشستن در جلسه عمومی یا خانوادگی است؛ در جایی که خالی است، سلام کردن به هرکسی است که با او دست دهد، و ترک جدال و بگو مگواست. گرچه حق با انسان باشد، و اینکه انسان دوست نداشته باشد بر پاکی و تقوا در بین مردم ستایش شود» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۱۱۸).

حسن خلق و خوش رویی

حسن و خلق، واژه ای است که ترسیم کننده روحی زلال و طبعی بلند و رفتاری جاذبه دار باشد. چیزی که مهم ترین شاخصه رفتار هر مسلمان است و معیار کمال ایمان هر مومن؛ آن گونه که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز به این فضیلت متعالی آراسته بود. خداوند درباره این ویژگی رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَیْظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» پس به [برکت] رحمت الهی با آنان نرمخو [و پرمهر] شدی و اگر تندخو و سختدل بودی قطعا از پیرامون تو پراکنده می شدند پس از آنان درگذر و برایشان آمرزش بخواه و در کار [ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی بر خدا توکل کن زیرا خداوند توکل کنندگان را دوست می دارد» (آل عمران، ۱۵۹). بخشی از اخلاق نیکو، در خوش رویی متجلی می شود، بخشی در خوش خویبو بخشی در خوش گوئی. کلام نرم، رفتار شایسته، گفتار مودبانه و جاذبه دار، تحمل فروان، حلم، بردباری و چهره گشاده و بشاش از جلوه های حسن خلق است (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۳). پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در این باره می فرماید: «انسان در پرتو خوش رویی، به مقام و رتبه روزه داران شب زنده دار می رسد» (محمدی ری شهری، بی تا، ص ۱۴۰).

رازداری

در زندگی فردی و اجتماعی انسان اموری وجود دارد که فاش شدن آن ها در نتیجه، آگاه شدن دیگران از آن ها نه تنها منافع فرد را به خطر می اندازد و برایش خطراتی به همراه می آورد، بلکه ممکن است اشخاص مرتبط با وی را نیز متاثر کند. افشای اسرار، نشانه ضعف نفس و سستی اراده است. در مقابل کتمان راز دلیل قوت روح و کرامت نفس است و ظرفیت شایسته و بایسته انسان را می رساند. حفظ اسرار را باید از خداوند آموخت، اگر خداوند، کارهای پشت پرده و پنهانی بندگانش را افشا کند، آیا دیگر کسی با کسی دوست می شود؟ آیا دیگر برای کسی آبرویی باقی می ماند؟ آبرو از هر سرمایه ای بالاتر است و با رازداری می توان آبروداری نمود (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۴۸).

امام رضا (علیه السلام) مومن راستین را کسی می داند که دارای سه خصلت و سنت باشد: سنتی از پروردگار، سنتی از پیامبر، سنتی از ولی خدا، آن گاه سنت و روشی را که مومن باید از خداوند آموخته و به کار بندد، رازداری معرفی می کند (محمدی ری شهری، بی تا، ص ۴۲۶).

صداقت و راستی

صداقت و راستی از جمله مفاهیم بلندی است که قرآن کریم، مومنان را بدان دعوت نموده است و پاداش صداقت و راستی را به «فوز العظیم» تعبیر نموده است: «قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَوَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» خدا گوید: این روزی است که صادقان از راستی خود بهره مند می شوند، برای آنها بهشتی است که از زیر درختانش نهرها جاری است و در آن به نعمت ابدی متنعمند؛ خدا از آنها خشنود و آنها از خدا خشنودند. این است فیروزی و سعادت بزرگ» (مائده، ۱۱۹).

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نیز فرمود: «اقر بکم منی غدا فی الموقف اصدقکم فی الحدیث واداکم للامانه و اوفاکم بالعهد... نزدیک ترین شما به من در موقف قیامت، کسی است که راستگوتر، امانت دارتر و با وفاتر به پیمان باشد» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۲، ص ۹۴). فرد مومن با خویشتن و دانش صادق است و از هر گونه عمل منافقانه دوری می گزیند، زیرا وی به دلیل ایمانش از جمله کسی شمرده می شود که بنا بر آیه شریفه قرآن «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» ای گروهی که ایمان آورده اید، هر که از شما از دین خود مرتد شود به زودی خدا قومی را که بسیار دوست دارد و آنها نیز خدا را دوست دارند و نسبت به مؤمنان سرافکننده و فروتن و به کافران سرافراز و مقتدرند (به نصرت اسلام) برانگیزد که در راه خدا جهاد کنند و (در راه دین) از نکوهش و ملامت احدی باک ندارند. این است فضل خدا، به هر که خواهد عطا کند و خدا را رحمت وسیع بی منتهاست و (به احوال همه) دانا است. «همنشینی و همراهی با راستگویان، یکی از عوامل تربیت و جلوگیری انسان از انحراف است» (مائده، ۵۴).

عفو و گذشت

هر انسانی ممکن است در رفتار و کردار در حق اطرافیان و خویشاوندان خود دچار لغزش و اشتباه شود و حقوق آنان را زیر پا بگذارد، اشتباه و خطایی که قابل بخشش و گذشت باشد، بر خویشاوندان و دوستان لازم شرعی و اخلاقی است که همدیگر را عفو کنند و از خطای یکدیگر بگذرند و در حق همدیگر احسان و نیکی کنند. عفو و گذشت از موارد احسان می باشد و به اندازه ای مهم است که قرآن مجید اجر عفو کننده را بر خدا می داند (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۰۶).

یکی از وظایف اساسی ما در معاشرت و برخورد با دیگران به ویژه خویشاوندان داشتن روحیه اغماض و گذشت از خطاها و بدیهای آن ها است. آسایش روانی انسان در این است که او به جز مواردی که حقی از دیگران ضایع می شود یا به گستاخی بیشتر ظالمان می انجامد، روش مسالمت و مدارا با دیگران را در پیش گیرد.

عفو و بخشش از صفات خداوند است و یکی از درخشان ترین نشانه های بزرگواری و جوانمردی است. کسی که از این ویژگی عالی بهره مند گردد، دیگران را می بخشد در حالی که می تواند از آن ها انتقام بگیرد (شب دینی پاشاکی، ۱۳۹۴، ص ۳۵۱).

نصیحت و خیرخواهی

از نشانه های مسئولیت پذیری مومن در قبال خویشاوندانش ، نصیحت و خیرخواهی است. این شیوه جامعه و مردم را بهتر از راهنمایی های دلسوزانه و انتقادهای سالم و سازنده بهره مند می کند.

نصیحت و خیرخواهی دارای بهر هی دنیایی و آخرتی و قبول نصیحت از ناصح موجب نورانیت حیا و شرم و کم رویی را باید کنار گذاشت، زیرا جای حیا نیست (انصاریان، ۱۳۸۸، ص ۵۱۶).

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «کسی که برادرش را در برنامه ای زیان بار ببیند و قدرت دفع آن را داشته باشد ، ولی برای حفظ او از خطر اقدام نکند، و به او هشدار ندهد بدون تردید به برادر مومن خود خیانت ورزیده است» (حیدری نراقی، ۱۳۹۱، ص ۲۸۹).

نتیجه گیری

رفتارهای انسان تعیین کننده دنیا و آخرت او است بنابراین وی در انتخاب رفتار و سبک زندگی مختار است اما رها نیست در واقع تعریف و فهم از حقیقت انسان و جهان تعیین کننده سبک زندگی است؛ اگر تمام لحظات زندگی انسان، رفتارها و احساسات وی بر اساس آرمان ها و اصول اسلام پایه ریزی شود سبک زندگی، اسلامی می شود.

سبک زندگی نشان دهنده میزان نفوذ یک نظام، فرهنگ و تمدن در متن جامعه است و تمام تمدن ها و نظام های فکری برای حفظ بقای خود تلاش می کنند تا یک سبک زندگی مشخصی به مردم ارائه دهند زیرا تا یک نظام به سبک زندگی تبدیل نشود آرمان هایش اجرا نخواهد شد و اگر جامعه ای سبک زندگی یک نظام را نپذیرد به این معنا است که مبانی فکری و ارزش های آن نظام را قبول ندارد. بنابراین سبک زندگی نشان دهنده میزان حضور ارزش های جامعه در رفتارها است. رعایت الگوی سبک زندگی تعالیم و دستورات اسلامی در رابطه با خویشاوندان باعث پالندگی افراد جامعه و در نتیجه تقویت و پیشرفت نظام اسلامی را در پی خواهد داشت.

منابع و مراجع

- ۱- قرآن
- ۲- نهج البلاغه
- ۳- انصاریان، حسین، نظام خانواده در اسلام، انتشارات ام ایبها، قم، ۱۳۸۸.
- ۴- حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، ج ۶، انتشارات: موسسه آل بیت علیهم السلام لاحیاء التراث، قم، ۱۴۱۶.
- ۵- حیدری نراقی، علی محمد، رساله حقوق امام سجاد(ع)، انتشارات: نراقی، چاپ ۳۹، قم، ۱۳۹۱.
- ۶- خمینی (ره)، روح الله، استفتائات از محضر امام خمینی(ره)، ج ۱، بی جا، بی تا.
- ۷- شب دینی پاشاکی وهمکاران، مولفه ها و شاخص های سبک زندگی اسلامی، انتشارات: زمزم هدایت، قم، ۱۳۹۴.
- ۸- قاسمی، محمدعلی، زندگی بهتر، انتشارات: جلوه کمال، قم، ۱۳۸۲.
- ۹- کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی، ج ۲، ناشر: کتابفروشی علمیه اسلامیة، تهران، ۱۳۶۹.
- ۱۰- مجلسی، محمد باقر، بحار الانوار، ج ۱ و ۷۲ و ۷۴، بیروت، دارالاحیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- ۱۱- محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، ج ۲، نشر: یاس، تهران، بی تا.
- ۱۲- مصباح یزدی، محمدتقی، مشکات، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ره، قم، ۱۳۹۱.
- ۱۳- فامیل مداحیان، مرضیه، (۱۳۹۷) شاخص های سبک زندگی اجتماعی اسلامی از منظر آیات و روایات، چاپ نشده، حوزه علمیه خواهران، قم.